

ΓΕΝΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

1. Τι γνωρίζετε για την υπερκέραση της αιτιότητας;

Η πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης στα εγκλήματα αποτελέσματος προϋποθέτει επενέργεια επί του υλικού αντικειμένου του εγκλήματος, δηλονότι μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο, η οποία διακρίνεται τουλάχιστον νοητά από την συμπεριφορά που την προκάλεσε. Στα εν λόγω εγκλήματα, για την στοιχειοθέτηση της αντικειμενικής υπόστασης δεν αρκεί η επέλευση του αποτελέσματος και η εγκληματική συμπεριφορά αλλά απαιτείται και το άγραφο στοιχείο του αντικειμενικού αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της εγκληματικής συμπεριφοράς και του εγκληματικού αποτελέσματος.

Κατά την κρατούσα στο Ποινικό Δίκαιο άποψη, η ύπαρξη του αντικειμενικού αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ συμπεριφοράς και αποτελέσματος κρίνεται με βάση τη λεγόμενη θεωρία του ισοδυνάμου των όρων. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή, όρος, δηλαδή αίτιο ενός αποτελέσματος είναι κάθε περιστατικό που δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι ελλείπει χωρίς να συναπολείπεται κατ' ανάγκη και το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, υπό τις ειδικότερες συνθήκες και περιστάσεις υπό τις οποίες και επήλθε. Θέτουμε δηλαδή το ερώτημα: αν το περιστατικό αυτό δεν είχε πραγματωθεί, θα είχε επέλθει το αποτέλεσμα; Αν η απάντηση είναι αρνητική, τότε το εν λόγω περιστατικό είναι όρος εκ των ων ουκ άνευ (condition sine qua non) για το αποτέλεσμα και επομένως αίτιο αυτού. Κατά συνέπεια, η πράξη – ενέργεια του δράστη είναι αιτία του αξιόποινου αποτελέσματος αν δεν μπορούμε να την υποθέσουμε ελλείπουσα χωρίς να συναπολείπεται κατ' ανάγκη και το αποτέλεσμα.

Περαιτέρω, την ως άνω θεωρία του ισοδυνάμου των όρων συμπληρώνει – προϋποθέτει η θεωρία του αντικειμενικού καταλογισμού, η οποία, επί της ουσίας, επιτελεί διορθωτική λειτουργία. Σύμφωνα με την θεωρία του αντικειμενικού καταλογισμού, το αποτέλεσμα μπορεί να καταλογιστεί αντικειμενικά στην συμπεριφορά του δράστη όταν συνιστά πραγμάτωση ενός νομικά σημαντικού κινδύνου, ήτοι εκείνου ακριβώς του κινδύνου εξ αιτίας του οποίου καθίσταται άδικη η συμπεριφορά του δράστη. Απαιτείται, με άλλα λόγια, συνάφεια κινδύνου.

Το φαινόμενο της υπερκέρασης της αιτιότητας συνιστά περίπτωση διακοπής της αιτιότητας. Πρόκειται για το φαινόμενο, κατά το οποίο, μετά την δρομολόγηση μίας αιτιώδους διαδρομής από την πράξη ενός προσώπου, εμφανίζεται μία αυτοτελής και χρονικά μεταγενέστερη πράξη άλλου, η οποία θέτει σε κίνηση μία νέα αιτιώδη διαδρομή που προκαλεί το αποτέλεσμα ανεξάρτητα από την πρώτη και προτού αυτή προλάβει να παράξει τα αποτελέσματά της.

Επί παραδείγματι, υπερκέραση της αιτιότητας υπάρχει στην περίπτωση που ο δράστης Α επιχειρεί να δηλητηριάσει τον παθόντα Β. Προτού όμως δράσει το δηλητήριο, εμφανίζεται ο Γ, ο οποίος πυροβολεί και σκοτώνει ακαριαία τον Β. Η συμπεριφορά του Α δεν υπήρξε αιτιώδης για τον θάνατο του Β, ο οποίος επήλθε λόγω του πυροβολισμού από τον Γ. Και τούτο διότι ακόμα κι αν θεωρήσουμε ελλείπουσα την πράξη του Α, το συγκεκριμένο αποτέλεσμα του θανάτου θα επήρχετο. Η αιτιώδης διαδρομή που έθεσε ο Α ξεπεράστηκε – διεκόπη από την αλληλουχία γεγονότων που δρομολόγησε ο Γ, ο οποίος αντίθετα έχει τελέσει τετελεσμένη ανθρωποκτονία εκ προθέσεως σε βάρος του Β. Ο δε Α θα τιμωρηθεί για απόπειρα ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως. Πρόκειται για αληθή περίπτωση διακοπής – υπερκέρασης της αιτιότητας.

2. Η Α, η οποία έχει πέσει θύμα ομαδικού βιασμού στο παρελθόν περνάει από δασάκι. Πίσω της υπάρχει ένας εύσωμος άνδρας ο οποίος την ακουμπά στον ώμο, θέλοντας να την ρωτήσει εάν υπάρχει στην περιοχή διανυκτερεύων φαρμακείο. Η Α του ρίχνει στο πρόσωπο οξύ (βιτριόλι) και του προκαλεί σοβαρές σωματικές βλάβες. Ποιό είναι το αξιόποινο της Α;

Σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα «άμυνα είναι η αναγκαία προσβολή του επιτιθέμενου στην οποία προβαίνει το άτομο για να υπερασπισθεί τον εαυτό του ή άλλον από άδικη επίθεση που στρέφεται εναντίον τους». Συνεπώς, εάν μία πράξη που πληροί την ειδική υπόσταση ενός εγκλήματος και άρα είναι κατ' αρχήν άδικη, τελείται σε κατάσταση άμυνας δεν είναι κατά τελειωτική εκτίμηση άδικη. Δικαιολογητική βάση της άμυνας είναι αφ' ενός μεν η προστασία των ατομικών εννόμων αγαθών του δεχόμενου την επίθεση και αφ' ετέρου η προστασία της αυθεντίας της έννομης τάξης.

Με βάση το προαναφερθέν άρθρο η άμυνα, ως λόγος άρσεως του αδίκου χαρακτήρα της πράξης, προϋποθέτει την πλήρωση αντικειμενικών και υποκειμενικών προϋποθέσεων. Αναφορικά με τις αντικειμενικές προϋποθέσεις, απαιτείται η στοιχειοθέτηση κατάστασης άμυνας, δηλαδή παρούσα και άδικη επίθεση στρεφόμενη κατά του υπό κρίση δράστη ή άλλου τινός προσώπου (τριτάμυνα). Επίθεση συνιστά κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά που θέτει σε κίνδυνο έννομα αγαθά άλλου. Είναι μάλιστα παρούσα όταν η προσβολή του εννόμου αγαθού επίκειται άμεσα, άρχισε και εξακολουθεί ακόμη χωρίς να έχει αποπερατωθεί. Είναι δε άδικη, όταν αντιφάσκει προς το δίκαιο και άρα, όταν αποδοκιμάζεται από την έννομη τάξη. Η επίθεση πρέπει να αποτελεί μία πρόσφορη για την προκλήση βλάβης συμπεριφορά. Περαιτέρω, η επίθεση θα πρέπει να απειλεί έννομα αγαθά του δράστη ή άλλου, δηλονότι τα ατομικά έννομα αγαθά. Τέλος, η αμυντική πράξη θα πρέπει να είναι πρόσφορη – κατάλληλη και αναγκαία για την άμηση, οριστική και ασφαλή απόκρουση της επίθεσης, με βάση τα κριτήρια της αντικειμενικής εκ των υστέρων πρόγνωσης (ex ante). Σύμφωνα δε με το άρθρο 22 παρ. 3 του Ποινικού Κώδικα, το αναγκαίο μέτρο της άμυνας κρίνεται από τον βαθμό της επικινδυνότητας της επίθεσης, από το είδος της βλάβης που απειλούσε, από τον τρόπο και την ένταση της επίθεσης και από τις λοιπές περιστάσεις.

Για την άρση του αδίκου χαρακτήρα της πράξης, δεν αρκεί, μεταξύ άλλων, η επέλευση των παραπάνω αντικειμενικών προϋποθέσεων, αλλά θα πρέπει, επιπλέον, να συντρέχει και ένα υποκειμενικό στοιχείο δικαιολόγησης. Να ενήργησε ο δράστης με γνώση ότι συντρέχει αντικειμενικά κατάσταση άμυνας και με βούληση να υπερασπισθεί τον εαυτό του ή άλλον από την εν λόγω επίθεση. Αυτό συνάγεται ιδίως από την ίδια την γραμματική διατύπωση της διάταξης («προς υπεράσπιση»). Μόνη η αγνοούμενη άμυνα δεν αρκεί για την εφαρμογή του άρθρου 22 του Ποινικού Κώδικα.

Επομένως, όταν ο αμυνόμενος δεν γνωρίζει την αντικειμενική συνδρομή των στοιχείων που συνθέτουν την κατάσταση της άμυνας αίρεται μεν η απαξία του αποτελέσματος, όχι όμως και η απαξία της συμπεριφοράς, αφού δεν υφίσταται ούτε γνώση ούτε βούληση πραγμάτωσης του λόγου άρσης του αδίκου. Για το λόγο αυτό, στην περίπτωση αυτή, ο δράστης θα πρέπει να τιμωρηθεί, σύμφωνα με τις διατάξεις για την απόπειρα.

Σε περίπτωση όμως που ο δράστης υπολαμβάνει πεπλανημένα ότι συντρέχουν οι πραγματικές – αντικειμενικές προϋποθέσεις της άμυνας, ενώ, στην πραγματικότητα, δεν συντρέχουν, τότε ο δράστης τελεί σε κατάσταση πλάνης περί τις πραγματικές προϋποθέσεις ενός υπαρκτού λόγου άρσεως του αδίκου χαρακτήρα της πράξης (νομιζόμενη άμυνα). Είναι προφανές ότι εάν συνέτρεχαν οι εν λόγω αντικειμενικές προϋποθέσεις, τότε θα αιρόταν ο άδικος χαρακτήρας της πράξης.

Σύμφωνα με τα δεδομένα του εν λόγω πρακτικού, η Α, έχοντας στο παρελθόν πέσει θύμα ομαδικού βιασμού, υπολαμβάνει πεπλανημένα ότι ο άνδρας που την ακουμπά στον ώμο, πραγματοποιεί δήθεν επίθεση, με αποτέλεσμα να του πετάξει βιτριόλι και να του προκαλέσει σοβαρές σωματικές βλάβες. Στην περίπτωση αυτή λοιπόν δεν συντρέχουν στην πραγματικότητα οι αντικειμενικές προϋποθέσεις της κατάστασης άμυνας. Η Α δεν βρίσκεται πράγματι σε κατάσταση άμυνας, πλην όμως εκ πλάνης υπολαμβάνει ότι βρίσκεται. Πρόκειται για το φαινόμενο της πλάνης περί τις πραγματικές προϋποθέσεις ενός υπαρκτού λόγου άρσεως του αδίκου χαρακτήρα της πράξης ή, αλλιώς, για το φαινόμενο της νομιζόμενης άμυνας.

Ζήτημα γεννάται ως προς τις εφαρμοστέες, εν προκειμένω, διατάξεις. Και τούτο διότι ο Ποινικός Κώδικας ρυθμίζει μεν ρητά την πραγματική πλάνη στο άρθρο 30 του Ποινικού Κώδικα καθώς επίσης και την πλάνη περί το άδικο στο άρθρο 31 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα, ωστόσο, δεν ρυθμίζει την περίπτωση της νομιζόμενης άμυνας. Στην προκειμένη λοιπόν περίπτωση, ο δράστης έχει δόλο, καθώς γνωρίζει τι πράττει και θέλει να το πράξει. Ουδέ πρόκειται για πλάνη περί το άδικο, καθώς οι αξιολογήσεις του δράστη δεν αποκλίνουν από εκείνες του νομοθέτη, αλλά ταυτίζονται με αυτές. Ο δράστης πράττει συμμορφούμενος προς τις επιταγές της έννομης τάξης, θέλει να παραμείνει και υπολαμβάνει ότι παραμένει εντός των ορίων που θέτει ο νόμος. Κατά συνέπεια, ο δράστης, υποκειμενικά, κινείται εντός των ορίων που αντικειμενικά θέτει η έννομη τάξη.

Για τους λόγους αυτούς, γίνεται δεκτό ότι στην περίπτωση αυτή, χωρεί αναλογική *in bonam partem* εφαρμογή του άρθρου 30 παρ. 1 του Ποινικού Κώδικα, του οποίου επέρχονται πλήρως οι έννομες συνέπειες. Συνεπώς, ότι ο δράστης τελεί σε πλάνη ως προς τις πραγματικές προϋποθέσεις ενός υπαρκτού λόγου άρσεως του αδίκου χαρακτήρα της πράξης, αποκλείεται η τιμώρηση για εκ δόλου έγκλημα και απομένει η δυνατότητα να επιβληθεί ποινή μόνο για εξ αμελείας έγκλημα, υπό την διπλή προϋπόθεση ότι το οικείο έγκλημα τιμωρείται ακόμη και όταν τελείται εξ αμελείας και ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση ο δράστης όντως βαρύνεται με αμέλεια. Και τούτο διότι μεταξύ των υπαγόμενων στο άρθρο 30 παρ. 1 του Ποινικού Κώδικα περιπτώσεων και των περιπτώσεων της πλάνης ως προς τις πραγματικές προϋποθέσεις ενός υπαρκτού λόγου άρσεως του αδίκου χαρακτήρα της πράξης, συντρέχει έντονη αξιολογική ομοιότητα, η οποία δεν υπάρχει ανάμεσα στην πλάνη ως προς τις πραγματικές προϋποθέσεις ενός υπαρκτού λόγου άρσεως του αδίκου χαρακτήρα της πράξης αφ' ενός και την πλάνη περί το άδικο αφ' ετέρου. Σημειώνεται ότι κατά μία άποψη, η οποία δεν είναι ούτε κρατούσα, αλλά ούτε και ορθή, πρόκειται για πλάνη περί το άδικο, με αποτέλεσμα, να αποκλείεται η τιμώρηση για το εκ δόλου οικείο έγκλημα, αλλά μόνον όταν η πλάνη είναι συγγνωστή, κατά την έννοια της οικείας διάταξης.

Επομένως, στην περίπτωση του δοθέντος πρακτικού, η Α τελεί σε κατάσταση πλάνης ως προς τις πραγματικές προϋποθέσεις ενός υπαρκτού λόγου άρσεως του αδίκου χαρακτήρα της πράξης ή αλλιώς, σε νομιζόμενη άμυνα. Με βάση τα προαναφερόμενα, θα πρέπει να εφαρμοστεί αναλογικά η διάταξη του άρθρου 30 παρ. 1 του Ποινικού Κώδικα. Τούτο σημαίνει ότι η πλάνη της Α θα εξομοιωθεί με την πραγματική πλάνη, ως προς τις έννομες συνέπειες και, ως εκ τούτου, η Α θα τιμωρηθεί για σωματικές βλάβες από αμέλεια, υπό την προϋπόθεση ότι πράγματι βαρύνεται με αμέλεια, για την πρόκληση των εν λόγω σωματικών βλαβών, σε βάρος του εύσωμου άνδρα.